

TRWAŁOŚĆ I MONOGAMIA MAŁŻEŃSTWA W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM: ANALIZA KONSTYTUCYJNA I KODEKSOWA

Adrian Roślon

ORCID 0009-0007-8196-4520

Abstrakt: Artykuł analizuje instytucję małżeństwa w polskim systemie prawnym, koncentrując się na jej konstytucyjnych i ustawowych podstawach. Kluczowym punktem odniesienia jest art. 18 Konstytucji RP, który definiuje małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, chroniony przez państwo. Omówiono elementy charakterystyczne małżeństwa, takie jak monogamia, trwałość, dobrowolność, jednolitość oraz stabilizacja majątkowa, ze szczególnym uwzględnieniem ich regulacji w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Podkreślono rolę instytucji mediacji i separacji w wspieraniu trwałości małżeństwa, a także kompromis między zasadą nierozzerwalności a realiami społecznymi. Artykuł wskazuje na potrzebę dalszych badań nad ewolucją małżeństwa w kontekście zmieniających się uwarunkowań społecznych.

Słowa kluczowe: małżeństwo, monogamia, trwałość małżeństwa, Konstytucja RP, separacja

DURABILITY AND MONOGAMY OF MARRIAGE IN THE POLISH LEGAL SYSTEM: A CONSTITUTIONAL AND STATUTORY ANALYSIS

Abstract: The article examines the institution of marriage in the Polish legal system, focusing on its constitutional and statutory foundations. The central point of reference is Article 18 of the Polish Constitution, which defines marriage as a union between a woman and a man, protected by the state. The analysis covers the characteristic elements of marriage, such as monogamy, durability, voluntariness, uniformity, and financial stability, with particular emphasis on their regulation in the Family and Guardianship Code. The role of mediation and separation in supporting the durability of marriage is highlighted, as well as the compromise between the principle of indissolubility and social realities. The article underscores the need for further research on the evolution of marriage in the context of changing social conditions.

Keywords: marriage, monogamy, durability of marriage, Polish Constitution, separation

Wstęp

Małżeństwo jako instytucja prawna o szczególnym znaczeniu społecznym, zostało ugruntowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jako związek kobiety i mężczyzny. Artykuł 18 ustawy zasadniczej nie tylko definiuje podstawowy kształt

małżeństwa, lecz również gwarantuje jego ochronę i opiekę ze strony państwa. Z tego przepisu wynikają zasadnicze cechy konstytucyjnie chronionego małżeństwa: jego heteroseksualność, monogamiczność, trwałość oraz dobrowolność. Małżeństwo w polskim systemie prawnym nie jest jedynie związkiem emocjonalnym, ale także podlega szczególnym rygorom prawnym i pełni ważne funkcje społeczne i rodzinne. W niniejszym opracowaniu przedstawiono nie tylko konstytucyjną definicję małżeństwa, ale również wskazano elementy charakterystyczne tego związku oraz rozwiązania prawne mające na celu jego ochronę i stabilizację, takie jak mediacja, separacja czy ograniczenia w zakresie dopuszczalności rozwodu.

Definicja małżeństwa w Konstytucji RP

W aspekcie prawnym małżeństwo jako stan cywilny jest regulowane przepisami polskiego prawa, w szczególności art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483, dalej jako Konstytucja RP), który stanowi, że „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

Definicja zawarta w Konstytucji RP określa małżeństwu fundamentalne wyróżniki owego związku, tj. związek kobiety i mężczyzny. Kazimierz Piasecki uważa, iż pojęcie małżeństwa jest definiowane przez istotę polegającą na eksponowaniu cech związku. Stąd też wiele definicji małżeństwa zawiera tylko wymienienie jego cech, takich jak: trwały, czy monogamiczny. Zostało to usankcjonowane prawnie w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, gdzie oprócz wspomnianej zasady monogamii znajduje się również zasada równouprawnienia oraz świeckości. Zawarcie małżeństwa poddane jest określonym prawnym wymogom, co stanowi jego cechę charakterystyczną. Należy również pamiętać, iż zawarcie małżeństwa pociąga za sobą jednakowe, stypizowane skutki prawne pod względem treści. Wstąpienie w związek małżeński, zgodnie z przepisami polskiego prawa, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, pociąga za sobą zmiany, chociażby w stanie cywilnym małżonków, tworzy podstawę stanu cywilnego dziecka – domniemanie pochodzenia dziecka z małżeństwa, czy zezwala na wspólne dokonywanie niektórych czynności prawnych, jak również wiąże się ze wspólną odpowiedzialnością podatkową, zobowiązania, a także zakazem zawierania związku małżeńskiego z kolejną/inną osobą, w trakcie trwania małżeństwa (Piasecki 2006: 23).

Elementy charakterystyczne małżeństwa w świetle art. 18 Konstytucji RP

Art. 18 Konstytucji RP określa fundamentalne cechy małżeństwa, nadając mu szczególną ochronę prawną. W polskim porządku prawnym małżeństwo charakteryzuje się następującymi elementami:

Małżeństwo jako związek monogamiczny. Zasada monogamii wyklucza związek, który złożony jest z więcej niż dwojga partnerów oraz jednoczesnego pozostawania któregokolwiek z małżonków w innym związku. Dopuszcza wstąpienie kobiety lub mężczyzny w nowy związek po wcześniejszym ustaniu starego (Banaszkiewicz 2013: 602).

Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny (Banaszkiewicz 2013: 603). Odmienność płci osób, które zamierzają zawrzeć związek małżeński, jest jedną z koniecznych przesłanek jego zawarcia. Płeć zostaje określona w akcie urodzenia, który stanowi podstawę oceny, czy zachodzi rozróżnienie płci. Odmienność płci jest ponadto konieczna do zawarcia związku wyznaniowego, zgodnego z prawem polskim (Lech-Chełmińska 2006: 18). Poza tym nie ma podstaw, aby przyjmować istnienie trzeciej płci (neutra). K. Piasecki (Piasecki 2006: 25.) twierdzi, że nie ma znaczenia ani *impotentia generandi*, tj. brak zdolności do zapłodnienia lub też poczęcia, ani *impotentia coeundi*, tj. brak zdolności do jakiegokolwiek utrzymywania stosunków płciowych. K. Gromek (K. Gromek 2009: 5-6) uważa, iż odmienność płci jest przesłanką, która nie wynika wyłącznie z funkcji prokreacyjnej małżeństwa, wszak małżonkowie nie są do realizacji tej funkcji zobowiązani. Wszystkie funkcje, które powstały na fundamencie rodziny są elementami praw biologicznych i porządku społecznego akceptowanego przez społeczeństwo. z kolei związki homoseksualne są sprzeczne z celami, a także funkcjami społecznymi małżeństwa i rodziny. Należy również pamiętać, iż jednoznaczne sformułowania w art. 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego potwierdzają dwupłciowy charakter małżeństwa, a „zamieszczenie w art. 18 Konstytucji przytoczonego zwrotu definicyjnego »związek kobiety i mężczyzny« stanowiło niewątpliwie reakcję na fakt pojawienia się w kilku państwach obcych regulacji poddającej związki osób tej samej płci regulacji podobnej, a nawet takiej samej jak regulacja dotycząca małżeństwa” (Mączyński 2012: 772).

Małżeństwo jako dowolny wybór każdego człowieka. Związek małżeński może zawrzeć każdy, kto jest do tego zdolny, spełniając obiektywne kryteria. Kryteria te muszą być dostatecznie określone w ustawie. Każdy może, według swej woli, albo zawrzeć związek małżeński z dowolnie wybraną przez siebie osobą, albo też pozostać w stanie beżennym ((Banaszkiewicz 2013: 604).

Małżeństwo jako zespolenie osobowe dwojga ludzi w wymiarze prywatnym i intymnym ich życia. Węzeł małżeński, w odróżnieniu od stosunku umownego poddanemu prawu zobowiązań, obliguje małżonków do ścisłego zbliżenia oraz skoordynowania ich osobistych dóbr w wielu wymiarach, również w wymiarze intymnym, który otwarty jest na prokreację oraz budowanie rodziny, nie zaś do określonych świadczeń. Rozpatrując małżeństwo w tym aspekcie, można dojść do wniosku, że jest motywowanym etycznie zadaniem. Oni to przyjmują je wspólnie, zaś wspólnota państwowa stawia je przed nimi mając nadzieję, że wysiłek przez nich podejmowany, którego celem jest sprostanie temu zadaniu, jest czymś korzystnym dla

całej wspólnoty. Dlatego też małżeństwo, jak i rodzina uważana jest za „fundament społeczeństwa” (Banaszkiewicz 2013: 605).

Małżeństwo jako związek, ze swego założenia, charakteryzujący się trwałością, ustający dopiero po śmierci jednego z małżonków. Państwo posiada kompetencje do ewentualnego rozwiązania małżeństwa, przez co stoi na straży trwałości tego związku. Rozwiązanie go możliwe jest z ważnych przyczyn. Prawo dopuszcza możliwość rozwodu, jednocześnie zapewnia konstytucyjną gwarancję trwałości związku małżeńskiego. Ustrojodawca, tworząc prawo w tym zakresie, liczył się z tym, iż zuniifikowane prawo małżeńskie w Polsce w całości już od kilku pokoleń przyzwala na rozwiązanie małżeństwa przez sąd. Dzieje się to na zasadzie „mniejszego zła” i stanowi kompromis pomiędzy postulatem absolutnej trwałości – nierozzerwalności związku a realiami społeczno-kulturowymi. Taki kompromis nie jest nakazany w konstytucji, ale jest dopuszczalny. z kolei małżeństwo rozwiązywalne na zasadzie *actus contrarius* między stronami nie zasługiwałoby na konstytucyjną ochronę gwarancji instytucji, a już z pewnością małżeństwo rozwiązywalne przez jednego z małżonków, który jednostronnym oświadczeniem „wypowiedziałby małżeństwo” (Banaszkiewicz 2013: 606).

Małżeństwo jako instytucja jednolita dla wszystkich. Małżeństwo jest instytucją jednolitą dla wszystkich w danym porządku prawnym, pomimo tego, że konkretne sposoby przeżywania, a także funkcjonowania związku małżeńskiego zazwyczaj są różne. Powoduje to wykluczenie możliwości kreowania przez ustawodawcę odrębnych – między małżonkami – kategorii czy wariantów stosunków niemajątkowych, a także trwałości ich związku. Nupturienti nie mogą liczyć na żadne indywidualnie uzgodnione wcześniej warunki czynności prawnej oraz *accidentalialia negotii* – za wyjątkiem oświadczeń o nazwiskach małżonków i ich przyszłych dzieci, co z pewnością obojętne jest z punktu widzenia treści, a także trwałości stosunku małżeństwa (Banaszkiewicz 2013: 608).

Małżeństwo jako instytucja domagająca się rozwiązań prawnych sprzyjających tworzeniu majątkowych warunków stabilizacji. Ustawodawca winien jest małżonkom takie rozwiązania prawne, które sprzyjałyby tworzeniu warunków majątkowej stabilizacji ich związku. Ustawodawca w prawie spadkowym zapewnił małżonkowi spadkodawcy miejsce w kręgu spadkobierców ustawowych oraz osób uprawnionych do zachowku (Banaszkiewicz 2013: 609).

Małżeństwo jako związek zawierany przed przedstawicielem wspólnoty i jest urzędowo rejestrowany. Oświadczenia kobiety i mężczyzny o wstąpieniu przez nich w związek małżeński muszą złożone być, wobec przedstawiciela wspólnoty w przepisanej formie. Fakt zawarcia związku małżeńskiego odnotowywany jest w dokumentach posiadających moc urzędową. Małżeństwo jest jedyną postacią prywatnej oraz intymnej więzi dwojga osób, nawiązanej dobrowolnie, która znalazła swoje ugruntowanie w Konstytucji i dzięki niej jest otoczona ochroną oraz opieką, przez co

stanowi to wyjątkowe wyróżnienie dla instytucji małżeństwa (Banaszkiewicz 2013: 609-610).

Zasada trwałości małżeństwa w polskim prawie

Biorąc pod uwagę właśnie ich dobro, również system polskiego prawa hołduje zasadzie trwałości małżeństwa. Niestety w prawie polskim uznaje się jej mniejszy stopień w odróżnieniu od systemu prawa kanonicznego.

Pomimo faktu, iż w żadnym z aktów normatywnych nie wskazuje się wprost na trwałość małżeństwa, to jednak wynika ona z całokształtu norm, które dotyczą stosunków prawnorodzinnych. i tak dla przykładu, z przepisów dotyczących unieważnienia małżeństwa oraz rozwodu można dojść do wniosku, iż ustawodawca, tworząc wyżej wymienione prawo, zmierzał do zachowania małżeństwa w istniejącej formie.

Można przywołać, np. treść art. 10 § 3 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.2023.0.2809), dalej jako k.r.o.: „Nie można unieważnić małżeństwa z powodu braku przepisanego wieku, jeżeli małżonek przed wytoczeniem powództwa ten wiek osiągnął”, art. 12 § 3: „Nie można unieważnić małżeństwa z powodu choroby psychicznej jednego z małżonków po ustaniu tej choroby” tegoż kodeksu, a także art. 56 § 2 k.r.o.: „Jednakże mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli wskutek niego miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo jeżeli z innych względów orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego” oraz § 3 tegoż artykułu: „Rozwód nie jest również dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego”. z kolei, jeśli chodzi o trwałość małżeństwa, należy jej upatrywać w treści art. 18 Konstytucji RP, która traktuje o ochronie i opiece małżeństwa, rodziny i macierzyństwa.

Warto ponadto wspomnieć o treści art. 71 Konstytucji ust. 1: „Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych” oraz ust. 2: „Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa” (zasada dobra rodziny), jak również art. 72 ustawy zasadniczej ust. 1: „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”, ust. 2: „Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”, ust. 3: „W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko

są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka” oraz ust. 4: „Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka” (zasada dobra dziecka).

Mediacja i separacja jako narzędzia ochrony małżeństwa

Ponadto treść art. 436 § 1 Ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2024.0.1568, dalej jako k.p.c.): „Jeżeli istnieją widoki na utrzymanie małżeństwa, sąd może skierować strony do mediacji. Skierowanie to jest możliwe także wtedy, gdy postępowanie zostało zawieszone” oraz § 2: „Przepisy o mediacji stosuje się odpowiednio z tym, że przedmiotem mediacji może być także pojednanie małżonków” tegoż artykułu.

W polskim systemie prawnym funkcjonuje również instytucja separacji. Jej celem jest stworzenie alternatywy wobec rozwodu – rozwiązania, które umożliwia czasowe odsunięcie się małżonków od wspólnego pożycia przy jednoczesnym zachowaniu formalnej więzi prawnej. W doktrynie podkreśla się, że instytucja ta wpisuje się w szerszy cel, jakim jest dążenie państwa do zapewnienia trwałości małżeństwa przy wykorzystaniu wszelkich dostępnych środków prawnych.

Prawidłowe więc funkcjonowanie małżeństwa winno pozostawać przedmiotem ciągłej troski ustawodawcy. Zapewni to możliwość spełniania w należyty sposób różnego rodzaju zadań, które zostały nałożone na rodzinę, wpływające z faktu zawarcia przez dwoje osób związku małżeńskiego. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na przesłanki rozwodu oraz postępowania rozwodowego – winno ono mieć na uwadze, jeśli to możliwe, zachowanie małżeństwa. Jednak prawo polskie nie chroni nierozzerwalności małżeństwa, która jest najwyższym stopniem jego trwałości (Góralski 2002: 199-201).

W tym kontekście istotne jest również uwzględnienie przesłanek rozwodowych oraz przebiegu postępowania rozwodowego. Sąd, orzekając w tej materii, powinien – o ile to możliwe – brać pod uwagę konieczność ochrony małżeństwa. Niemniej jednak, prawo polskie nie zapewnia bezwzględnej nierozzerwalności małżeństwa, będącej jego najwyższym możliwym stopniem trwałości.

Przepisy dotyczące unieważnienia małżeństwa i rozwodu jako wyraz ochrony jego trwałości

Analiza przepisów regulujących unieważnienie małżeństwa oraz rozwód prowadzi do wniosku, że ustawodawca – konstruując te regulacje – kierował się celem ochrony małżeństwa jako trwałej instytucji społeczno-prawnej.

Potwierdzeniem tego założenia są konkretne normy zawarte w ustawie z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.2023.0.2809, dalej: k.r.o.). Przykładowo:

Art. 10 § 3 k.r.o. stanowi, że unieważnienie małżeństwa z powodu niedopełnienia wymaganego wieku nie jest możliwe, jeśli małżonek osiągnął ten wiek przed wytoczeniem powództwa.

Art. 12 § 3 k.r.o. wskazuje, że unieważnienie małżeństwa z powodu choroby psychicznej jednego z małżonków jest niedopuszczalne, jeżeli choroba ta ustąpiła przed wniesieniem pozwu.

Art. 56 § 2 k.r.o. przewiduje, że mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia, rozwód nie może zostać orzeczony, jeżeli naruszałby dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo pozostawałby w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego.

Art. 56 § 3 k.r.o. zabrania orzeczenia rozwodu na żądanie małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę lub odmowa tej zgody pozostaje w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.

Powyższe przepisy wskazują na to, że prawo rodzinne w Polsce chroni małżeństwo nie tylko poprzez jego instytucjonalne ugruntowanie, ale również poprzez ograniczenie możliwości jego rozwiązania.

Podsumowanie

Małżeństwo jako instytucja prawna o głębokim zakorzenieniu społecznym, posiada w polskim systemie konstytucyjnym jasno określony kształt. Konstytucja RP gwarantuje jego istnienie i ochronę, wskazując jednocześnie na podstawowe cechy tego związku, takie jak jego trwałość, monogamiczny charakter, dobrowolność i odmiennosc płci małżonków. Ustawodawca, działając w granicach konstytucyjnych, ma kompetencje do modyfikowania konkretnych rozwiązań ustawowych, jednak nie może naruszać istoty konstytucyjnie chronionego modelu. Przepisy dotyczące rozwodu i unieważnienia małżeństwa, jak również instytucje mediacji i separacji, wskazują na silną wolę ochrony trwałości małżeństwa. Państwo nie wymaga nierozdzielności związku, ale dąży do zapewnienia jego stabilności, traktując małżeństwo jako wartość wspólną, służącą dobru jednostki i całego społeczeństwa.

Analiza art. 18 Konstytucji RP oraz przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego ukazuje, że polski ustawodawca traktuje małżeństwo jako instytucję o szczególnej wartości społecznej i prawnej. Jego definicja – jako trwałego i monogamicznego związku kobiety i mężczyzny – znajduje odzwierciedlenie nie tylko w normach konstytucyjnych, ale również w licznych regulacjach ustawowych, które mają na celu jego ochronę oraz utrzymanie. Wprowadzenie instytucji takich jak mediacja czy

separacja służy zachowaniu więzi małżeńskiej, a ograniczenia dotyczące unieważnienia małżeństwa i rozvodu potwierdzają dążenie do zapewnienia trwałości związku. Choć prawo polskie nie gwarantuje bezwzględnej nierozzerwalności małżeństwa, to jednak wyraźnie akcentuje jego społeczne znaczenie oraz rolę w realizacji wartości konstytucyjnych, takich jak dobro rodziny i ochrona dziecka. Z tego względu małżeństwo pozostaje jedną z najważniejszych instytucji życia społecznego, wymagającą stałej troski zarówno ze strony ustawodawcy, jak i organów stosujących prawo.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U.1997.78.483).
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U.2024.0.1568).
Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U.2023.0.2809).
Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.1999.52.532).

Piśmiennictwo

Banaszkiewicz B., 2013, „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny”. o niektórych implikacjach art. 18 Konstytucji RP, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, Rok XXII: 2013, z. 3.
Góralski W., 2002, *Instytucja małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, „Studia Płockie”, t. 30.
Gromek K., 2009, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa.
Lech-Chełmińska M., V. Przybyła, 2009, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, praktyczny komentarz z orzecznictwem*, wyd. 3, Warszawa.
Mączyński A., 2012, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 1, P. Kardas (red.) i in., Warszawa.
Piasecki K., 2006, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy komentarz*, Warszawa.

Dane kontaktowe / Contact details

Adrian Rosłon
E-mail: adrian-roslon@wp.pl